

Ларюкова Ангеліна

ЛІРИЧНІ ІНТЕНЦІЇ ЕСЕЇСТИКИ В. КАРП'ЮКА

У статті йдеться про особливості есеїстики Василя Карп'юка. Виділено особливості ліризації в його есеях із збірки «Ще літо, але вже все зрозуміло». Проаналізовано основні мотиви збірки, художні засоби образотворення, авторську суб'єктність творів.

Ключові слова: *есей, авторська суб'єктність, ліризація, есеїстична манера письма, збірка.*

Сучасна письменницька есеїстика являє собою доволі значну кількість текстів, різноманітних за мотивами, проблематикою, художніми властивостями, комунікативними настановами, способами авторського письма. Дослідження поетики есеїстики українських письменників є актуальним, адже вона являє собою нові можливості художнього слова, нові варіації художньої комунікації.

Слід зазначити, що наявні наукові розвідки щодо українського есею становлять окремі дослідження, які не повною мірою висвітлюють указані питання, адже більшою мірою пов'язані з теоретичним опрацюванням їх жанрової специфіки, особливостей функціонування в українському національному контексті. Так, лише побіжний огляд основних літературознавчих словників виявив, що навіть саме поняття «ліризація» есе деякі вчені обходять увагою.

Дослідження цього важливого фрагмента української культури, на думку Г. Швець, «попри відзначену популярність есеїстики, знаходиться в зародковому стані»[4, 4].

Загалом історія жанру налічує багатовікову історію, і тому не викликає сумніву той факт, що в процесі свого історичного розвитку есе зазнало значних змін. Це, у свою чергу, ускладнює роботу дослідників у спробах створити єдину теорію жанру: «Постійно оновлюючись і змінюючись від автора до автора, есеїстика не піддається чіткому визначенню своєї специфіки» [2, 13].

Повноважність есею, на нашу думку, ґрунтується на чотирьох основних диференційних ознаках: об'єкт відображення в есеї – пропущена крізь призму суб'єктивного авторського сприйняття емпірична реальність; призначення жанру найповніше виявляється в його функціях – переконанні, формуванні думки, пізнавальній і естетичній; масштаби висновків і узагальнень в есеї найчастіше умоглядні, а не результат суворого аналізу системи фактів;

особливостям мовно-стилістичних засобів відповідає образно-експресивний характер есеїстичної розповіді.

Відносна популярність есе, перш за все, була спричинена його зорієнтованістю на особистісне переживання, руйнування стереотипів мислення, відкритістю, можливістю нового осмислення старих проблем. Важлива ознака письменницької есеїстики, як можна вбачати з аналізу більшості збірок, котрі побачили світ в останні кілька десятиліть, є її художня інтенція до ліризації, під якою ми маємо на увазі використання художніх технік лірики в неліричному творі, а даному конкретному випадку – в есе.

Важливо зазначити, що найважливішою ознакою ліризації художнього твору є суб'єктність. Ліризація безпосередньо залежить від вражень та мисленнєвих й емоційних потоків суб'єкта мовлення. Він стає центральним предметом дослідження літературної спадщини письменника-есеїста. Також, авторська стратегія легкості, прозорості у викладі глибинних речей і зумовлює ліричний характер такої есеїстики, яка не насичена складними поняттями, цитатами, образами світової культури, персоналіями, назвами, поняттями, натомість передає думки як дію-переживання, створюючи ефект відчуття-єднання думки й почуття.

Це спричинює повторюваність окремих висловлювань і образів у тексті, призводить до «розсіювання» значень, «стирання» предметності світу та реального об'єкта-референта, які перетворюються на певні знаки, прикмети, образи.

Вони маркують змінні емоційні реакції суб'єкта висловлювання в есеї, контрастні переходи від одних відображених почуттів до інших. Цей суб'єкт віддзеркалює вразливу й тонку натуру естета, схильну до всебічного пізнання через відчуття всього і вся, придатну до філософічності, медитації, розради [див.: 5; 8; 9].

Ліричне начало в письменницькому есеї може проявлятися з різним ступенем інтенсивності. На нашу думку, воно більшою мірою властиве ментативним есеям, саме таким, які є у збірці В. Карп'юка «Ще літо, але вже все зрозуміло». Основний вид творчості цього митця – лірика й філософсько-психологічна проза з послабленою фабулою, тож філософічність і ліричність його есеїстичної творчості виглядають цілком закономірними.

Книга складається з низки не пов'язаних між собою есе, більшість із яких присвячена спогадам дитинства, роздумам про те, що таке справжня краса й шляхетність, як добро й милосердя рухає цей світ, що таке відчуття дому й спорідненості з близькими людьми.

Письменник у недовгих за обсягом есеях, сповнених ліричності, передає внутрішню суть явищ, місць, навіть речей крізь призму свідомості героя, який перебуває в процесі становлення через філософсько-умиротворене споглядання довколишнього світу. Автор «тримає» читача надзвичайно гарно та просто описаними порами року, розгорнутими міркуваннями про змінну сутність природи. На шпальтах збірки є описи й весняної свіжості, і літньої спеки, і осінніх дощів, і зимового затишку теплого будинку.

У книжці емоції як такі відсутні, натомість є легка споглядальність та намагання зафіксувати час, пам'ять, рід, вихопити непомітні й зазвичай незначні на перший погляд деталі буття, які в осмисленні автора доводять, що найглибша мудрість – у найскромнішій простоті. Наталка Малетич зауважила, що книга є дуже відкритою та відвертою до читача. «Виникає враження, що тут зібрані дещо інтимні та глибокі переживання й відчуття Василя» [1]. Коли починаємо йти затишною місциною літературного світу Василя Карп'юка, нам одразу зустрічаються цікаві образи, наприклад: «Коли я йшов до потоку, то зустрів на

стежці ящірку. Вона була така поважна, як наш кіт узимку» [3,10]. Вона настільки гідно рухалась, що ліричний герой оповіді порівнює її з людиною й ледь не вітається з нею.

Василь Карп'юк надзвичайно влучно використовує тропи. Саме ця тропічність надає відчуття того, що есе – своєрідна «поезія в прозі». «А по даху впевнено тарабанить дощ. Цей стукіт відчувається так добре, ніби я сам є хатою, і дощ падає на мене» [3, 12]; «...в такі ночі не можна спати. Коли повітря настільки густе, що його можна брати руками, а місяць такий великий, що при його світлі можна читати книжки» [3, 22].

Есеїстична манера письма Василя Карп'юка – це плавні, стилістично однорідні, по своєму відшліфовані думки, покликані і в такий спосіб відтворити гармонійний світ і місце людини в ньому: «Зараз найчесніша осінь. Жодного зайвого листка на дереві. Голі скелети. На них – найвідданіші птахи. Ті, що ніколи не відлітають у вирій. Ті, які знають усе: сніг, дощ, туман і сонце. Зараз сонця нема. Але як Бог дав так, що маю зв'язок із тобою, то чого б не скористатися. Так кажу тобі в телефонній розмові. І додаю: “Погода й так непогана, але з тобою краща”» [3, 69].

Головний герой книги за своїм функціональним наповненням наближується до суб'єкта ліричного твору, виступаючи виразним носієм інтенцій самого автора. Різноманітні «документальні кадри» особистого життя, передусім пов'язані із дитинством, органічно вмонтовані в есеї, увиразнюють психологічний стан героя-філософа, готового бачити красу в повсякденні, динамізують рух авторської свідомості у напрямку до найвищого емоційного стану.

Відтак проблематика книги – осягнення людиною цінності життя в гармонійному співіснуванні з природою. Висвітлюється ця проблематика через окремі мотиви, як у ліриці. Основні з них такі: краса й відраза, дитинство й зрілість, добро і зло, кохання й зрада, красиве й потворне. Якщо людина й повинна бачити щещось, окрім своїх мирських бажань, то це красу навколишнього світу і необхідність праці. Василь Карп'юк звертає нашу увагу: «В нас у селі ніхтоне вживає слова “красвід”. Ніхто не дивиться на природу для того, щоб нею милуватися. І польових квітів ніхто не збирає, щоб поставити в хаті у вазу для краси» [3, 25].

Чимало питань, які порушує автор, змушують замислитися над тим, як ти живеш, де ти живеш і для чого живеш. Здавалося б, він пише про прості й давно відомі речі, але пише дуже спокійно, передаючи власну позицію окремими мазками, штрихами-образами, як у ліричному тексті. Митець ніби заспокоює, що, мовляв, усе буде так, як має бути, не потрібно вигадувати зайвого: «Отже, старіння – лише мила зміна агрегатного стану. Найкраще це видно у серпні. В одній з розмов поет Василь Герасим'юк зауважив, що серпень – це ще літо, але вже все зрозуміло. І дуже добре, що нам приходить цей час і нагадує. Щоб ми не лякалися і не вважали це непередбачуваною несподіванкою. А далі буде осінь – вона взагалі найчесніша» [3, 51].

Також, окрім процесу старіння, людину не повинна лякати смерть, бо душа безсмертна, а тіло – один зі станів землі. «Загалом, помирати не має бути страшно. Це дуже гарно і природно. Може бути лише здивування від неосяжної мудрості Бога» [3, 50].

Отже, придивляючись до деталей, автор раз у раз відкриває органічну цілісність світу, частиною якого є людина. «... коли людина помирає, то її тіло єднається з цілісністю землі. По суті, людина тоді стає землею» [3, 50].

Автор роздумує про себе та водночас аналізує сказане: «“Я” – велика праця над собою. І щоб могли писати «Я» з великої літери, наче б треба цього заслужити. Від мене змалку хотіли, щоб я робив усе якнайкраще. Зараз я пишу літературні твори й займаюсь

книговиданням. Є багато моментів, коли не дотягую до межі можливостей. Звісно, треба прагнути до кращого, але в бажанні досягти вершини й стати найкращим помітно долю егоїзму» [3, 134–135].

Есе «Ще літо, але вже все зрозуміло», котре дало назву цілій збірці, є центральним у творі з філософського погляду. Василь Карп'юк пропонує варіант гуманістичної філософії буття в есеїстично-ліричний спосіб: «Не треба гордитися своєю землею. Можна просто любити її, не протиставляючи іншим землякам. Бо це хибно. Це так само, як протиставляти Бога Богові. Треба любити людину. Людину в людині. Людину в собі. Людину в довколишніх. А в людині треба любити Бога» [3, 127].

Тобто головне життєве правило героя книги – бути чесним. Із собою, із людьми, із світом. Адже людина – це маленька деталь великого світу. А без неї, без цієї деталі, буття втратить сенс і вагомість. Люди наповнюють його [буття] змістом. І яким саме змістом, залежить від кожного з нас. Окремо варто сказати й про те, що герой головної книги про літо постійно вчить читача цінувати кожен мить життя і не випадати виру буття: «Господи, поможи бігти в цьому колесі, як вивірка. Ми звертаємося щодня з безліччю прохань і запитань. Часом навіть дякуємо. Господи, поможи дати раду цьому колесу. Поможі, аби рідні, близькі й друзі жили в мирі, злагоді, достатку. Поможі, щоб і всім іншим було так, як їм треба. Господи, лише допоможі не впасти з колеса» [3, 142]. Не варто думати, що це якийсь релігійний заклик. Усе значно простіше. Просто людина ніколи не може бути впевнена у своїй непереможності й геніальності.

Головний герой книги лише нагадує нам про те, що прохання про допомогу ніколи не вважалося і не вважатиметься чимось принизливим. І робить він це не апелятивно, а ледь не поетично – тонко, образно, по-художньому вишукано.

На думку Т. Шевченко, «ліризація вираження думки постає дієвою практикою в письменницькому есеї. Такі твори цікаві відтворенням стану людської свідомості, інтонованого відчуттями, зображенням вольових імпульсів, позараціональних відчуттів і прагнень, художніми засобами їх змалювання. При цьому ліричне начало аж ніяк не руйнує жанрову і дискурсивну окресленість твору, а, навпаки, за допомогою композиційно-мовленнєвих чинників організації текстового матеріалу розширює його естетико-змістовні можливості, робить його читабельнішим» [8, 148]. Вона також зазначає, що «есеїстичний текст характеризується використанням таких іманентних технік письма: емоційна настроєвість, асоціативність, ескізність, фрагментарність, синестетизм, індивідуальність, суб'єктивність, психологізм тощо. У ліричному есеї основний предмет авторського зображення – переживання в міркуванні, тоді як у прозовому творі, позначеному ліричними інтенціями, головним є відтворення самого цього переживання як дії чи процесу. Тут важливі безпосередність і миттєвість ліричного зображення, тоді як у ліричному есеї важливі безпосередність і миттєвість мисленнєвого осяяння через відчуття, внаслідок переживань, найчастіше – через цілий потік переживань. Переживання як народження думки – найважливіша ознака есею, природа якого лірична. Читачеві цікаво стежити за лінією їх розгортання, адже емоційно-оцінний складник ліризованого нашарування думки дозволяє спокійно, з естетичною насолодою обстежити всі її найтонші грані, а не просто прийняти в готовому вигляді» [5, 268].

Аналіз характеру ліричного начала есеїстичного твору В. Карп'юка на підставі аналізу книги «Ще літо, але вже все зрозуміло», дозволив додати до ознак оповідної субстанції в ньому, крім власне медитативних, такі стилетвірні ознаки, як-от: чуттєвоцентричність,

підвищена емоційність, настроєвість, переживання як дія, міркування через відтворення власного стану тощо.

Отже, ліричне начало в есеїстиці В. Карп'юка є стійкою ознакою творчості цього автора. Воно генерує такі характеристики його текстів, як глибокий психологізм, монологічність мовлення, чуттєвість, увага до тропів, в окремих випадках дещо сентиментальний пафос, поетичність образності, котра часто повторюється, варіюється, є своєрідним способом пізнання світу, явленого у тексті-міркуванні. Есеї письменника, більшою чи меншою мірою, пронизані особливим ліричним відчуттям. Способи формування ліричного плану змісту в творах письменника різноманітні. Однак, головне – це увага до життя душі, не до подій як таких, а до описів переживань цих подій, більш того, до динамічності того, що можна було б назвати внутрішнім сюжетом думки.

Список використаної літератури

1. Василь Карп'юк: «Розповідаю те, що переживаю, про що думаю, чим живу». URL:<https://starylev.com.ua/news/vasyl-karpyuk-rozpovidayu-te-shcho-perezhyvayu-pro-shcho-dumayu-chym-zhyvu> (дата звернення 5.05. 2020).
2. Иванов О. Б. Эссе в европейской философской и художественной культуре: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. философских наук: спец.: 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры». Ростов-на-Дону, 2004. 22 с.
3. Карп'юк В. Ще літо, але вже все зрозуміло: збірка. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 160 с.
4. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: автореф. ... канд. філол. н. Київ, 2006. 20 с.
5. Шевченко Т. М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ–початку ХХІ ст.: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
6. Шевченко Т. М. Есей: у пошуках національної (само)ідентифікації. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2017. Вип. 25. С. 79–92.
7. Шевченко Т. М. Збірка есе та прозова творчість письменника: точки взаємодії. 2018. URL: [http://text-intertext.in.ua/n02\(04\)2018/shevchenko_tetiana_04_2018.pdf](http://text-intertext.in.ua/n02(04)2018/shevchenko_tetiana_04_2018.pdf) (дата звернення: 23.05.2020).
8. Шевченко Т. М. Ліричні інтенції сучасної української письменницької есеїстики. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 30 (69) № 4 Ч. 1 2019. С. 148–153.
9. Шевченко Т. М. Особливості ментативу в сучасній українській есеїстиці. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2017. № 2 (20). С. 240–250.